

”יאמרו גאולי ה’”

ברכת הגומל והמזמור ליום עצמאותנו

א. ייחודה של ברכת הגומל	ג. השלכות נוספות להבנה שהברכה נתקנה על
1. מי הם הצריכים להודות	חזרה לחיי חברה
2. בפני כמה מברך	1. אופן העמידה בברכה
3. האם המברך מצטרף לעשרה	2. חיוב נוכחותו של גבר בין העונים
4. נוסח הברכה	3. היחס בין קרבן תודה לקרבן שלמים
5. המעשה ברב יהודה	ד. הציבוריות הישראלית היא חיי האומה
ב. שתי הבנות ליסוד החיוב בברכת הגומל	

הרבנות הראשית בחרה את המזמור ”יאמרו גאולי ה’” [תהילים ק”ז] כמזמור המיוחד ליום העצמאות. במאמר זה ננסה לבחון את משמעותה של בחירה זו, מתוך עיון בעניינה של ברכת הגומל¹.

מבט פשוט נראה שהמזמור עוסק באנשים שניצלו מצרה וסכנה ומודים לקב”ה על ישועתם.

תעו במדבר בישימון דָּךְךְ...²

ידו לה’ חסדו ונפלאותיו לבני אדם [שם ת-ז]

בחז”ל ובראשונים עולות כמה מחלוקות, המעוררות את השאלה האם עניינו של מזמור זה הוא אכן הודאה על ישועה מצרה ומסכנה.

---

1. עיין בקובץ ’דף קשר’ לחיילי ישיבת הר עציון, כרך א’ עמ’ 345 במאמרו של הרב קאהן בחקירה אחרת באותו עניין.

א. ייחודה של ברכת הגומל

1. מי הם הצריכים להודות

הגמרא בברכות [נד ע"ב] אומרת:

ארבעה צריכין להודות: יורדי הים, הולכי מדבריות, ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים.

ארבעה אלה נזכרים במפורש במזמור, ולפי תקנת חז"ל המובאת בגמרא הם הצריכים לברך ברכת הגומל.

האם מדובר רק על ארבעה אלה או שמא ארבעה אלה הם דוגמאות למקרים נוספים?

הריב"ש [סימן של"ז] סובר, שלא הוזכרו ארבעה בכתוב אלא מפני שהם מצויים תמיד בדרך מנהגו של עולם ברוב האנשים, ואין הכי נמי צריך להודות גם על שאר נסים. רבינו דוד אבודרהם [בשם ר' גרשום] סובר, שלא נתקנה ברכה זו אלא כדי הצריכין להודות.

בשולחן ערוך [רי"ט ט] הביא את שתי הדיעות.

הדיעה שכל מי שניצל מסכנה וצרה מברך ברכת הגומל פשוטה ומובנת. אך הדיעה הסוברת שרק הארבעה המוזכרים במזמור חייבים להודות, צריכה לכאורה, עיון. מה מיוחד דווקא בארבעה אלה, ומדוע מי שניצל מטריפת אריה או תאונת דרכים וכדומה לא יברך ברכת הגומל?

2. בפני כמה מברך

בהמשך הסוגיא נאמר:

אביי אמר: וצריך לאודוויי קמי עשרה, דכתיב: "ויורמוהו בקהל עם" וגוי.
מר זוטרא אמר: ותרין מינייהו רבנן, שנאמר: "ובמושב זקנים יהללוהו".
מתקיף לה רב אשי: ... ואימא: בי עשרה שאר עמא, ותרי רבנן! - קשיא.

ברכת הגומל והמזמור ליום עצמאותנו

לכאורה, דעת אב"י המצריך עשרה לברכת הגומל צריכה עיון, שהרי ברכה זו אין לה שום שייכות לקדושה (כפי שיש לקדיש, אמירת ברכו וכדומה) ומדוע נצריך עבורה עשרה?

דעת מר זוטרא צריכה עיון גדול עוד יותר, שהרי מעולם לא מצאנו במניין לקריאת התורה או לקדיש שחלק מן העשרה צריכים להיות תלמידי חכמים! וכל שכן שיש לתמוה על דעת רב אשי המצריך שנים עשר לברכת הגומל, כאשר אין לנו שום תחום מקביל המצריך שנים עשר לברכה.

(ייתכן שזאת גופא התקפת רב אשי על אב"י שהתחיל לחלק במבנה העשרה, וטענתו היא שאם נמשיך בחילוקים על פי דיוק מהפסוקים נבוא לדרוש גם נוכחותם של שנים עשר, וכל מגמתו הייתה להראות את הבעיתיות בשיטת אב"י. אמנם תוספות לקמן ודאי לא הבינו כך.)

הראשונים נחלקו בעניין:

תוספות (ברכות נד ע"ב, ד"ה ואיחא) מצריכים שנים עשר לברכת הגומל.

הרמב"ם (ברכות י"ח) מצריך רק עשרה, אך על שניים מהם להיות תלמידי חכמים.

שולחן ערוך (רי"ט, ג) נפסק כדעת הרמב"ם, והמחבר מוסיף שאם אינו מוצא שני תלמידי חכמים לא יניח מלברך.

3. האם המברך מצטרף לעשרה

בהלכות קטנות [ח"א, סימן רע"א] פוסק, שהמברך עצמו מצטרף לעשרה. דיעה זו פשוטה, כמו בשאר מקומות שמצריכים עשרה כקדיש וכדומה שהמברך או אומר הקדיש הוא חלק מן המניין.

ואולם לדעת **חיי אדם** [כלל ס"ה, אות ו] ו**קיצור שולחן ערוך** [ס"א, ב] צריך עשרה חוץ מן המברך עצמו.

דעת החיי אדם והקצ"ע צריכה עיון - מדוע זקוקים לעשרה חוץ מן המברך?²

---

2. עיין במשנה **ברכות** [מס ע"ב], באפשרות דומה לגבי זימון, ויש הרבה חילוקים בין המקרים, ואכמ"ל.

נוסח הברכה משונה מאד, ונראה כעין דו שיח בין האדם לציבור. המברך אומר: 'ברוך... הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טובי, והשומעים משיבים: 'מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה' [שו"ע רי"ט, ב] וצריך עיון, היכן מצינו בחיוב ברכות מעין דו-שיח בין המברך לשומעיו?

רב יהודה חלש ואתפח. על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן. אמרי ליה: בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא. אמר להו: פטרתון יתי מלאודויי... והא איהו לא קא מודה? לא צריך דעני בתרייהו אמן.

לכאורה צריכים דברי הגמרא עיון בשתי נקודות:

1. כיצד יכלו רבנן להוציא את רב יהודה ידי חובתו, והלא הם עצמם אינם חייבים בברכה וקיימא לן שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את חברו?³
2. גם אם נאמר שיכולים היו להוציאו ידי חובתו, הרי אין זה נוסח הברכה בה היה מחוייב?

ב. שתי הבנות ליסוד החיוב בברכת הגומל

נראה שיש לדון ביסוד חיוב ברכת הגומל: האם היא נתקנה על הצלה מצרה וסכנה, או שנתקנה על מי שיצא מחיי חברה ויישוב ונותק מהם, וכשזוכה לחזור לחיי חברה - מברך.

על פי הבנות אלה נוכל ליישב את תמיהותינו לעיל:

---

3. לדיון מקיף בענין עיין בטור [רי"ט] ובב"י [שם] ובביאור הלכה [רי"ט ד"ה ואין] המסבירים כיצד יכלו להוציאו יד"ח כאשר אינם מחוייבים בכך.

1. מי הם הצריכים להודות

הסובר שמדובר על הצלה מצרה וסכנה, ברור ופשוט שלדעתו יש לברך גם על שאר סכנות, שהן לעיתים אף גדולות יותר, כגון תאונות דרכים או טריפת אריה.

אך הקשינו לעיל, מה יסוד שיטתו של הסובר שדווקא ארבעה אלו מברכים. על פי ההבנה שיסוד ברכת הגומל הוא חזרה לחיי ישוב וחברה אחרי יציאה מהם, נראה שיש רק ארבעה היוצאים מחיי חברה, והם יורדי היס, הולכי מדבריות, חולה שנתרפא (רק כאשר נפל למשכב, כדברי הראשונים והאחרונים) וחבוש בבית האסורים. לא נוכל למצוא עוד מקרים נוספים בהם יוצא האדם מחיי חברה.⁴

לעומת זאת, מי שניצל מטריפת אריה או תאונת דרכים ודאי אינו מברך, כי אמנם ניצל מסכנה אך לא יצא מחיי חברה.

על פי דברינו, יסוד החזרה לחיי ישוב וחברה מצמצם את החיוב בברכת הגומל. נפק"מ לצמצום זה תהיה במקרה שאדם נכנס לבית סוהר כמו אלה שבמדינת ישראל שבו הוא שמור היטב ובפשטות אין שום חשש לחייו, האם כשיצא יברך ברכת הגומל! נחלקו בכך האחרונים:

המג"א [ד"ט, א] והמשנ"ב [ד"ט, ג] סוברים שלא יברך.

ולפי דעת הברכי יוסף [ד"ט, ד] כל אסיר צריך לברך.

לאור דברינו לעיל, אם מדובר על הצלה מסכנה ברור שלא יברך, אך על פי הטעם של יציאה וחזרה לחיי חברה ברור שיברך, ואף כשנחשב על ענייני מסים.

2. בפני כמה מברך

הקשינו על שיטת מר זוטרא המצריך ששניים מתוך העשרה יהיו תלמידי חכמים, וכל שכן על שיטת רב אשי המצריך שנים עשר, ותמהנו מה יסוד שיטתם. נראה ששניהם סוברים שאין מדובר בצורך בקדושה או בפרסום הנס אלא ביצירת ציבור,

---

4. בימינו יש לדון על טיסה במטוס בהקשר זה, כאשר בדרך כלל הדיון בפוסקי זמננו עוסק בחיוב ברכת הגומל מפאת הסכנה, ולאור דברינו הדיון שייך לשאלה האם טיסה היא יציאה מחיי חברה.

וציבור מורכב מאנשים פשוטים וביניהם גם תלמידי חכמים. לפי שיטת רב אשי המצריך שנים עשר, ניתן להוסיף, שהציבוריות הישראלית מתחילה משנים עשר השבטים, ואכמ"ל.

ניתן להוסיף שכשם שיסוד הברכה נתקן על חזרה לחיי חברה כך גם פעולת הברכה מתרחשת כמהלך של חזרה לחיי חברה, ולכן צריך לברך בפני הציבור.

לפי דעת אב"י יש להסתפק האם יסוד הברכה הוא הצלה מצרה ועל כן נדרש פרסום הנס בפני עשרה, או שבכל זאת יש כאן צורך בקדושה (דבר מאוד לא סביר), או שגם לשיטתו היסוד הוא חזרה לחיי חברה, ועשרה הם ציבור.

3. צירוף המברך לעשרה

הקשינו על שיטת החיי אדם והקצש"ע מדוע המברך אינו מצטרף לעשרה. כעת הדברים מאירים, שהרי המברך מבטא בעצם הברכה את חזרתו לחיי חברה, ועל כן צריך לעמוד לפניו ציבור שלם שהוא כביכול מצטרף אליהם. בעת הברכה עדיין אינו חלק מן הציבור, ורק לאחר הברכה יהיה חלק מהציבור.

4. אופי הברכה

הברכה מאופיינת על-ידי דו-שיח בין המברך לציבור, ובכך היא מבטאת את קבלתו של המברך חזרה לחברה ויצירת חיים משותפים, תוך מבט וברכה לעתיד: "הוא יגמלך כל טוב סלה".

5. המעשה ברב יהודה

לעיל שאלנו כיצד ברכו החכמים את רב יהודה והוציאוהו ידי חובה בברכה שאינם חייבים בה?

כאמור לעיל, הברכה היא מעין חיוב משותף של המברך והציבור, ופעולתה משקפת את החזרה לחיי חברה ויישוב. על כן, כאשר בירכו החכמים את הברכה וכללוהו ביניהם בכך שהחשיבוהו כחלק מהם, באמרם "ברוך רחמנא דיהבך ניהלך", וממילא לא היה טעם בכך שיברך גם הוא על הצטרפותו אליהם לאחר שכבר צורף.

גם נוסח הברכה שברכו החכמים תואם את הבנתנו שיסוד חיוב הברכה הוא חזרה, שהרי משמעותה של ברכתם היא הודאה לקב"ה שהחזירו אליהם.

לאור זאת נוכל להבין את ההסתפקות בשו"ת **תשובה מאהבה** [חלק א', ג'ט] מדוע הציבור אינו עונה אמן אחר ברכת הגומל, אלא עונה ברצף "מי שגמלך כל טוב וכוי". לפי דברינו יש לומר, שאמנם יש כאן מעין חיוב של המברך, אך לאור יסוד החיוב, תוקנה ע"י חכמים שותפות של הציבור בנוסח שהם עונים שעל ידו הם מקבלים אותו לחברתם. ממילא לא שייך להפסיק כביכול 'באמצע הברכה' המשלבת בין המברך לציבור.

ג. השלכות נוספות להבנה שהברכה נתקנה על חזרה לחיי חברה

ייתכן שנוכל להבין עניינים נוספים על פי ההבנה שברכת הגומל יסודה בחזרה לחיי ישוב וחברה:

1. אופן העמידה בברכה

הרמב"ם [ברכות י"ז, ח] פוסק: "וכיצד מברך? עומד ביניהם ומברך..."

ובכס"מ [שם] תמה: "ומה שכתב עומד ביניהם צ"ע מנא ליה?"

לדברינו, דברי הרמב"ם נכוחים. אין ביטוי ברור של החזרה לחיי חברה יותר מאשר עמידתו ביניהם, בתוך הציבור. לפי הסבר זה, הרמב"ם מבין שברכת הגומל מבטאת את החזרה לחיי חברה לא רק ביסודה אלא גם במעשה הברכה.⁵

2. חיוב נוכחותו של גבר בין העונים

כתב בבאר היטב [ד"ט, א] בשם כנסת הגדולה, שאישה שכל כבודה בת מלך פנימה

ואין ראוי שתברך בפני גברים, יכולה לברך בפני נשים ואיש אחד.

ולכאורה צ"ע ממה נפשך, אם צריך מניין מצד הקדושה - ברור שנצריך עשרה גברים.

ואם צריך עשרה מצד פרסום - סגי בעשר נשים?

---

5. עקרון זה מזכיר לנו הלכה נוספת ברמב"ם [הלכות חמץ ומצה, ד', ו] בעניין ליל הסדר: "בכל דור

ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים".

אלא שייטכן שבעל כנסת הגדולה הבין כהבנתנו שצריך ציבור, וציבור אינו רק נשים אלא גם גברים, וממילא צריך לפחות גבר אחד.

3. היחס בין קרבן תודה לקרבן שלמים

הרא"ש [ברכות, פרק ט', ג.] כתב שברכת הגומל נתקנה במקום קרבן תודה. וכן כתב בטור [רי"ט].

קרבן תודה הוא סוג של קרבן שלמים, ואף על פי כן ישנם שני הבדלים בין שלמים רגילים לשלמי תודה:

1. לתודה מביאים ארבעה סוגי מאפה: חלות מצות, רקיקי מצות, סולת מורבכת וחלות חמץ. מכל סוג מביאים עשרה לחמים, ובסה"כ מביאים ארבעים לחמי תודה (מהם נותנים לכהן לחם אחד מכל סוג, ובסה"כ ארבעה לחמים). זאת לעומת שלמים רגילים שאין בהם כלל חלות.
2. זמן אכילת הקרבן שונה. התודה נאכלת מן התורה ליום ולילה, ואילו שלמים רגילים נאכלים לשני ימים ולילה אחד.

לכאורה היחס בין שני ההבדלים הללו צריך עיון. היינו מצפים שכיוון שבתודה יש ארבעים לחמים (שכל אחד מהם גדול מאד) יתוּסַף זמן האכילה, ואילו למעשה זמן האכילה של תודה חסר ביום אחד.

הנצי"ב מבאר **בהעמק דבר** [ויקרא ד', יג.] שהסיבה שהרבתה התורה לחמים בקרבן תודה ומיעטה את זמן אכילת התודה היא על מנת שירבה האדם מרעים וקהל רב לסעודה⁶.

אמנם הנצי"ב קושר זאת לכך שבקהל רב יספר על הנס שקרה לו להרבה אנשים, אך לשיטתנו יש לומר שהאכילה המשותפת ברוב עם מהווה בפועל את חזרתו לחיי חברה.

6. עיין בשיחות הרב אביגדור הלוי נבנצל לספר ויקרא [פרשת צו, שיחה ה'], שם מובא רעיון נוסף.

כך גם נוכל לבאר את הפסוק בעניין תודה, **בתהלים** [קט"ז, יז-יט]

לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא
נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו
בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם הללויה

בפשטות היינו מסבירים שהאדם מודה על הצלתו "נגדה נא לכל עמו". אך לאור דברינו הפסוקים מקבלים משמעות שונה. האדם החוזר לחיי חברה מברך מול עמו על חזרתו לחיי חברה ומשתף אותם בסעדו על שזכה להגיע חזרה לחצרות ה' בתוך ירושלים.

ד. הציבוריות הישראלית היא חיי האומה

בעיון במזמור קי"ז נגלה שאמנם מדובר בו על ארבעה שצריכים להודות, אך קודמים לכך שלושה פסוקים [א-ג] המבהירים את הרקע לכל הגאולים.

הדו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.
יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר.
ומארצות קבצם, ממזרח וממערב מצפון ומים.

הנושא שבראש המזמור הוא קיבוץ הגלויות והחזרה לציבוריות הישראלית, ורק אח"כ מגיע הפירוט של כל ארבעת המתקבצים, הולכי המדבריות, האסורים, החולים ויורדי הים. בסוף המזמור [שם לב] כולם מודים על חזרתם ליישוב וחברה:

וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו.

עיון בתוכחה בפרשת בחקתי, מראה שיש חילוק בין הקללות ליחידים לקללות לכלל העם. על היחידים נאמר:

והשלחתי בכם את חַיַּת השדה וְשָׂכְלָה אתכם ... [ויקרא כ"ו, כב].
והבאתי עליכם חֶרֶב נְקֵמַת נֶקֶם ברית [שם כה].
ואכלתם בשר בְּנֵיכֶם ובשר בְּנֵיכֶם תֹּאכְלוּ [שם כט].

ומבואר שאם היחידים לא ישמרו את מצוות ה' יהיה דינם מוות והרג. אך על הציבור כולו נאמר בשיא הקללות [שם מא]:

”והבאתי אתם בארץ אי־בִיָּהֶם”

וזאת מפני שהעונש החמור ביותר לכלל ישראל הוא גלות והפסקת הציבוריות הישראלית. וגלות של הציבור מקבילה למוות, כיוון שהיא מות החיים הציבוריים. וכדברי הרצי”ה זצ”ל:

הגלות הריסת חיי האומה בניתוקה ממקומה [לנתיבות ישראל א', קצב]

במזמור מופיע הרבה פעמים עניין הישועה מצרה, אך כעת מתברר שהצרה האמיתית של עם ישראל היא הניתוק מארץ ישראל ומחייו הציבוריים.

העולה מדברינו, שבחירת הרבנות הראשית את מזמור ק”ז כמזמור ליום העצמאות מבטאת באופן ברור שיום העצמאות אינו רק יום שבו ניצלנו מצרות ומסכנות, אלא בעיקר יום שבו התחלנו לחזור לחיים חברתיים ציבוריים, חיי תחיית האומה, השואפים לבניית ממלכה, משפט, נבואה ומקדש.